

İslâm Hukukunda Âhâd Haberlerle İstidlal

Ali YÜKSEK*

Öz

İslâm dininin ikinci temel kaynağı Hz. Peygamber'in sahih sünnetidir. Bu konuda tüm İslâm alimleri hemfikirdir. Sünnet, güç ve güvenilirliği açısından kendi içerisinde farklı gruplara ayrılmıştır. Mütevatir sünnetin itikatta ve amelde delil oluşu konusunda İslâm alimleri arasında bir ihtilaf yoktur. Sahih olan âhâd haberlerin fikhî konularda delil oluşu hususunda yine bir ihtilaf yokken onun itikadi konularda delil olması hususunda İslâm alimleri arasında bazı ihtilaflar vardır. Hanefî ve Maliki mezhepleri âhâd haberleri, ameli konularda kabul için bir takım şartlar öne sürmüşlerdir. Bunlar, ravinin rivayetinin herkesin bildiği bir olay veya bilgiye aykırı olmaması, ravinin kendi rivayetine aykırı davranmaması, rivayetin İslâm hukukunun temel ilke ve amaçlarına aykırı olmaması ve rivayetin Medine halkının uygulamalarına aykırı olmaması gibi şartlardır. Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin de aralarında bulunduğu bir grup İslâm alimi, hadisin sahih olmasını, onu kabul için yeterli görmüşlerdir. Bu makalemizde İslâm fakihlerinin âhâd haberleri kabul konusundaki görüşlerini, onu kabul konusundaki ön şartlarını inceledik. Çalışmanın sonunda da bir değerlendirme ve tercihte bulunduk.

Anahtar Kelimeler: Âhâd Haber, Âhâd Hadis, Sünnet, İslâm Hukuku, Fıkıh

Dealing With Âhâd News In Islamic Law

Abstract

The second main source of the religion of Islam is the true Sunnah of the Prophet. All Islamic scholars agree on this master. Sunnah is divided into different groups in terms of its power and reliability. There is no disagreement among Islamic scholars that mutawatir sunnah is evidence in religious and practical religious services. While there is no disagreement about the correct ahad news being evidence in fiqh issues, there are some disagreements among Islamic scholars When the matter comes to faith. Hanafi and Maliki sects have put forward a number of conditions for accepting ahad news regarding practical religious services and worship. They set conditions whereby the narrator's narration should not contradict any event or information that everyone knows, the narrator should not act against his own narration, the narration should not be contrary to the basic principles and purposes of Islamic law, and the narration should not contradict the practices of the people of Madinah. A group of Islamic scholars, including the Shafi'i and Hanbali sects, considered the hadith to be accurate and reliable enough for them to accept it. In this article, we examined the views of Islamic scholars on accepting the news of ahad and the prerequisites for accepting it. At the end of the study, we made an evaluation and expressed our choice.

Key words: Ahad News, Ahad Hadith, Sunnah, Islamic Law, Fiqh

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, İslâm Hukuku ABD Samsun / Türkiye, ali.yuksekk@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4817-2576

Giriş

Âhâd haber: Âhâd, sözlükte, "bir/tek" manasına gelen "ehad" ve "vâhid" kelimelerinin çoğuludur. Haber, bir şey veya mesele ile alakalı olarak nakledilen bilgidir. Âhâd haber, hadîs ilminde genel olarak Hz. Peygamber'in kavli, fiilî ve takrîrî sünnetlerinin sözle ifadesi demek olan "hadîs" kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılır. Bu sebeple "âhâd hadîs" yerine "âhâd haber veya haber-i vahit" terimleri yaygın bir şekilde kullanılır.

Sözlük anlamı söz, yeni şey, yaratılış, modern anlamlarına gelen hadis, Hadis bilimi literatüründe daha çok Hz. Peygambere atfedilen sözlerin, fiillerin ve takrirlerin yer aldığı haber metinlerine denir. Meşhur birçok hadis kitabı vardır. Ancak birçok kişinin zannettiği gibi bu eserlerdeki hadis denen metinler sadece Hz. Peygambere ait söz ve fiiller değildir. Bu eserlerde Hz. Peygamber ile beraber sahabe ve tabîî alimlerine ait sözler, fiiller, olaylar ve fetvalar da mevcuttur. O eserlerdeki bilgi ve haber değeri taşıyan metinlerinin hepsine hadis dense bu haberler sözün kaynağına göre farklı isimlendirmelere tabi tutulmuştur. Mesela Hz. Peygambere ait söz, fiil veya takrir aktarımlarına Merfû hadis, sahabeye ait söz, fiil, fetva veya olay aktarımlarına Mevkuf hadis, sahabeden sonraki dönemde yaşamış olan tabîî alimlere ait söz, fiil, fetva veya olay aktarımlara ise Maktu' hadis denmiştir.

Sünnet, sözlük itibari ile tutulan yol, davranış biçimi, adet, usul alanlarına gelmekte olup dini literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Mesela hadis ilminde sünnet: "Hz. Peygamber'in söz fiil ve takrirleridir" şeklinde tanımlanırken, fıkıh ilminde "Hz. Peygamber'in farz ve vâcip kapsamı dışında kalan yani kesin ve bağlayıcı olmaksızın tavsiye ve örnek olma niteliğini taşıyan söz, fiil ve takrirleridir", şeklinde tanımlanmıştır.

Hadis ve sünnet zaman zaman birbirinin yerine kullanılabilir. Oysa hadisler/âhâd haberler sünnetin söz ile anlatımıdır. Bu yüzden her sünnet bir hadis olarak değerlendirilebilir ancak her hadis sünnet anlamına gelmez.

Hz. Peygamber'den, Sahâbe'den ve Tâbiî dönemi alimlerinden nakledilen haberler, onları nakleden râvilerin sayıları açısından değişik isimler almışlardır. Eğer bir haber, ilk kaynağından itibaren her nesilde yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan kalabalık bir topluluk tarafından rivayet edilmişse buna "mütevâtir haber/hadis" denir. Eğer herhangi bir nesilde haberin râvî sayısı en az üçe düşerse veya tevatür derecesine erişmezse "meşhûr" veya "müstefiz"; ikiye düşerse "azîz"; bire düşerse "garîb" adını alır. Râvî sayısı bakımından mütevâtir derecesine ulaşmamış haber/hadîs haber çeşitlerinin hepsine "âhâd haber" denir.

Mütevâtir rivayetlerin gerek itikadi gerekse ameli konularda delil olduğuna dair İslâm alimleri arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Ancak âhâd haberlerin kesin bilgi ifade edip-etmediği, itikadi ve ameli konularda şer'î delil olarak kabul edilip edilemeyeceği hususunda farklı görüşler vardır. Alimlerden bir kısmı onu her konuda tereddütsüz kabul ederken çoğunluk itikadi konularda âhâd haberleri hüccet görmez

onu fikhî konularda da bir takım ön şartlarla onu kabul eder. Ancak müctehid alimlerin âhâd haberlerin kabulü konusundaki ön şartlara geçmeden önce âhâd haberler konusunda ittifak ettikleri noktaları vermek yerinde olacaktır.

A. Müctehid Alimlerinin Âhad Haberle Amel Etmedeki İttifak Noktaları

1. Âhâd haberler, İslâm hukukunun kaynaklarından olduğu ve onunla amelin vacip olduğu konusunda sahabe, tâbiûn dönemi ve sonraki alimler görüş birliği içerisindedirler.

2. Âhâd haberin râvisinin aklî melekeleri yerinde ve baliğ olması gerekir.

3. Râvinin, Müslüman olması gerekir.

4. Râvinin adalet sahibi olması gerekir. Buradaki adalet kavramı, râvinin takvâ, istikamet ve şahsiyet sahibi olması, İslâm'ın emirlerini yapıyor, yasaklarından kaçınıyor olmasını ifade eder. Nitekim, adil olmayan kişinin, yani fasık ve facirin hiçbir rivayeti kabul edilmez.

5. Râvinin zabt sahibi olması gerekir. Yani râvinin sağlıklı bir rivayet gerçekleştirebilmesi için gerekli akli ve bedensel sıhhatinin yerinde olması gerekir. Râvi, rivayeti iyi işitip, manasını tam olarak kavramalı ve onu başkasına nakledinceye kadar hafızasında sağlam bir şekilde koruyabilmelidir. Sağır, kör, sefih, bunak, zeka özürülü olmamalıdır.

Adalet ve zapt yönü tam olan ergen Müslümana sigâ denir ve onun rivayeti makbuldür. Sahabe, fıkıh mezhepleri ve bazı ilim ehli kendilerince âhâd haberlerle amel edilebilmesi için yukarıdaki ittifak edilen noktalara ek olarak birtakım şartlar daha ileri sürmüş, uygulama konusunda farklı tutumlar içerisinde bulunmuşlardır. Bunları söyle verebiliriz.

B. Sahabenin Âhad Haber Konusundaki Tutumu ve Şartları

Sahabenin sünnete olan düşkünlüğü, birbirine olan güveni, saygısı bilinen bir gerçektir. Sahabenin âhâd haberlerle amel ettiğine dair birçok örnek uygulama teşkil eden hadise olmuştur. Mesela bir grup sahabe Kuba'da sabah namazını kılarken bir sahabe gelmiş onlara kiblenin değiştiğine dair yeni ayetin geldiğini ve dolayısıyla Mescid-i Aksa'ya değil, Mescid-i Haram'a doğru yönelerek namazlarını kılmaları gerektiğini bildirmiştir. Orada bulunan sahabiler de o tek bir sahabinin verdiği bilgi ile amel etmişlerdir. Yine içkinin tamamen haram edildiğine dair ayet geldiğinde sahabiler bu haberi diğer sahabilere ulaştırmış ve kendilerine bilgi ulaşan sahabeler tereddüt etmeden tek bir kişinin haberiyle içkiye son vermiştir. Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel'i Yemen'e muallim, sadaka ve zekât tahsildarı olarak göndermiş, gittikten sonra oradakilere itikadi ameli bilgiler vermiştir. Muaz b. Cebel, güvenilir tek bir sahabidir. Onun sözleri de âhâd haber niteliğindedir. Buna benzer daha birçok örneği sunabilir.

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbler, Peygamberden gelen rivayetler konusunda son derece titiz davranmışlar, kendilerince koydukları bazı ilkeler neticesinde rivayetin sıhhati konusunda emin olduktan sonra onunla amel etmişlerdir. Onların âhâd haber konusundaki yaklaşımını ve ön şartlarını şu başlıklar altında örneklendirebiliriz.

1. Aralarında Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. Ömer gibi önde gelen isimlerin bulunduğu bazı sahâbler âhâd haberleri iki kişinin şahitliği sonucunda kabul etmişlerdir. Mesela İmam Buhârî'nin rivayetine göre Hiz. Ömer bir gün Ebu Musa el Eş'arî'yi evine çağırmişti. O'da Hiz. Ömer'in evine gelip kapısını üç defa çalmış, içerden herhangi bir ses duymadığı için de geri dönmüştü. Ebu Musa'nın gidişini gören Hiz. Ömer, bir adamını onun peşine göndererek geri çağırmişti. Ebu Musa geri geldiğinde Hiz. Ömer ona, neden geri gittiğini sordu. Bunun üzerine Ebu Musa, ben kapının önüne geldim. Üç defa kapıyı çaldım. Selam verdim. İçerden ses gelmeyince ben de Hiz. Peygamber'in "Sizden biriniz üç defa müsaade isteyip kendisine müsaade verilmezse geri dönsün" sözüyle amel ederek kapıdan ayrıldım, dedi. Bunun üzerine Hiz. Ömer, Ebu Musa'dan bu sözünün doğru olup olmadığını bir şahitle ispat etmesini istedi. Bunun üzerine o, arkadaşlarının yanına dönerek olayı anlattı. Onlardan bu konuda kendisine yardımcı olmalarını istedi. Bunun üzerine oradakilerden birisi bunu herkes bilir, aramızdaki en küçük olan gitsin şahitlik yapsın dedi. Oradaki genç sahâblerden biri olan Ebu Saîd el-Hudrî, Ebu Musa ile birlikte Hiz. Ömer'in evine gitti ve onun lehine şahitlik yaptı. Bu şahitliğin akabinde de Hiz. Ömer. Ebu Musa'ya "Ben sana güvenmediğim için bunu istemiş değilim. Fakat söz konusu olan Rasûlullah'tan bir rivayet olduğu için böyle istedim," demiştir.

2. Âhâd haberlerin kabulü konusunda bazı sahâbler, rivayette bulunan râviden yemin etmesini istiyordu. Râvi yemin ettiği takdirde o hadisi kabul edip onunla amel ediyorlardı. Mesela Âmîdî'nin naklettiğine göre Hiz. Ali, bir sahâblinin Peygamberden bir hadis naklettiğini görünce ondan yemin etmesini istiyor, sahâbi de yemin edince Hiz. Ali, o hadisi kabul ediyordu.

3. Bazen de sahâbler, rivayet konusunda en ufak bir kuşkuya düştükleri zaman onunla amel etmiyorlardı. Mesela bir gün Abdullah b. Mes'ud'a, mehri belirlenmeden evlenmiş ve kocası zifafa girmeden önce ölmüş kadının, kocasının malına mirasçı olup olamayacağı soruldu. Abdullah b. Mes'ud bu soru üzerine uzunca düşündü, endişeler yaşadı, sonunda kendisi bir içtihatta bulunarak böyle bir kadının ne eksik ne fazla kendi emsali kadınlar için takdir edilen mihr-i misli hak edeceğini, iddet beklemesi gerektiğini ve böylece kocasına da mirasçı olabileceğini ifade etti. Onun bu ictihadından sonra orada bulunan Ma'kûl b. Sinan el-Eşcaî kalkıp "Hiz. Peygamber'in Buru' bintü Vaşık el-Eşcaiyye'ye hükmettiği gibi hükmettin", dedi. Abdullah b. Mes'ud duyduğu bir rivayetten dolayı çok sevindi. Ancak Hiz. Ali rivayetin doğruluğu konusunda şüphe duyarak "Topuğuna işeyen bir bedevinin sözüne dayanarak Rabbimizin kitabını bir yana bırakamayız" diyerek o rivayeti reddetti. Çünkü Hiz. Ali bu rivayetin, Bakara suresindeki "Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur. Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği kadar olmak üzere, onlara mâkul, gönül alıcı bir şeyler (müt'a) verin; iyiler için bu bir borçtur,

” ayetiyle zıtlık içerisinde olduğunu düşünüyordu. Hz. Ali bu ayetten yola çıkarak zifafdan önce vefat sebebiyle oluşan ayrılığı, zifafdan önce boşanma sebebiyle ayrılığa kıyas ediyor ve râviye güvenmediği için de kıyası bu âhâd habere tercih ediyordu.

4. Bazen de sahabe, birbiriyle çelişen iki hadis konusunda nesih-mensuh kurallarına başvuruyor, tarihi sonra olan rivayeti önceki rivayete tercih ediyordu. Mesela Abdullah b. Mes’ud, Rasulullah’tan gördüğü üzere rüku yaparken ellerini bacaklarının arasına kıştırarak namazını kılıyordu. Fakat sahabeden Sa’d b. Ebî Vakkas, Hz. Peygamberlerin önceki dönemlerde rüku yaparken ellerini bacaklarının arasına kıştırdığını fakat daha sonra bu uygulamanın zorluğundan dolayı terk ettiğini ve ellerini dizlerinin üzerine koyduğunu iddia ederek o şekilde namaz kıldığını belirtmiştir. Her ne kadar Abdullah b. Mes’ud, kendi uygulamasından vazgeçmese de çoğu sahabe Sa’d b. Ebi Vakkas’ın rivayetinin daha sonraki döneme tekabül ettiğini kabul ederek onunla amel etmeye devam etmişlerdir.

5. Yine Sahabiler, kanaatlerine göre güçlü olduğuna inandıkları rivâyeti daha az güce sahip olan rivayete tercih ediyorlardı. Mesela Ebu Hüreyre, cenaze taşıyan kimselerin abdestlerinin bozulacağına ve yeniden abdest almaları gerektiğine inanıyordu. Bunu da Hz. Peygamber’in “Kim bir cenaze taşıyorsa abdest alsın” rivayetine dayandırıyor. Ancak Abdullah b. Abbas, cenaze taşımamanın abdesti bozacak bir durum teşkil etmediğini, birkaç kuru tahtayı taşımakla abdestin bozulmayacağını ifade ederek Ebu Hüreyre’nin rivayetine itibar etmemiştir. Diğer sahabiler ise fakih olduğuna inandıkları Abdullah b. Abbas’ın sözüne itibar ederek onunla amel etmişlerdir.

İşte yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi sahabiler, sahih olduğuna inandıkları âhâd haberlerle amel etmişlerdir. Ancak rivayet konusunda kalplerinin mutmain olabilmesi için onlardan bazıları, rivayetin kabulü için şahit istemiş, bazıları râvinin yemin etmesini istemiş, bazıları daha güçlü gördüğü bir rivâyeti zayıf gördüğü diğer rivayete tercih etmiştir. Bazıları da açık ve sahih kıyasa aykırı buldukları âhâd haberi reddetmişlerdir.

C. Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Âhad Haberlere Bakışı ve Amel Konusundaki Ön Şartları

a. Hanefiler

Başta Ebu Hanife olmak üzere Hanefî mezhebi fakihleri âhâd haberle amel konusunda üç önemli şart öne sürmüşlerdir. Fitnenin yaygınlığı, siyasi çıkar ve emeller, ırksal veya mezhepsel taraftarlığın yaygın olması gibi sebeplerle Ebu Hanife’nin yaşadığı dönemde hadis uydurmaları çok olmuştur. İslâm inanç ve ilkelerini korumak amacıyla âhâd haber konusunda Ebu Hanife ve arkadaşları titiz davranmışlar bu tür haberlerin kabulü konusunda bazı ön kabul şartları ileri sürmüşlerdir. Ebu Hanife’nin hadis kültürünün zayıf olduğu, kıyası âhâd hadise tercih ettiğine dair bazı iddialar ise doğru değildir. Bu iddialar, onun fıkihtaki istidlal metodunu bilmediğini göstermektedir. Halbuki Ebu Hanife, Basra, Mekke, Medine, Kufe’de devrin birçok hadis aliminden ders

aldığı gibi aralarında Enes b. Malik (93/712), Abdullah b. Haris b. Cez ez-Zübeydi (86/705), Abdullah b. Ebu Evfa (87/706) ve Vasıla b. el-Aska (831702)'nin da bulunduğu bazı sahabeden doğrudan hadis almıştır. Hanefî mezhebi özellikle dört büyük halife gibi dinde bilgisi ile meşhur sahabilerin rivayetlerini reddetmemiştir. Onların âhâd haberlerle amel ettiğine dair birçok örnek vardır. Bunlardan birkaç tanesini burada nakletmek yerinde olacaktır.

Mesala Kur'an-ı Kerim'in mücmel bıraktığı konulardan bir tanesi de abdest alırken başın ne kadarının mesh edileceği konusudur. Nitekim Âyet-i Kerim'e de abdestin farzları sayarken başın mesh edilmesi de zikredilmiştir. Ancak başın neresinin ve ne kadarının mesh edilmesi gerektiğine değinilmemiştir. Bu yüzden meshin yeri ve miktarı konusunda mezhepler arasında farklı yorumlar meydana gelmiştir. Hanefiler bu konuda Muğira b. Şu'be'den âhâd olarak gelen "Rasulullah (sav) abdest aldı, nasiyesinin ve mestlerinin üzerine meshetti," hadisi ile amel ederek mesh miktarının dörtte bir kadar olduğunu ve mesh mekanının başının ön tarafı olduğunu ifade etmişlerdir.

Ebu Hanife'nin âhâd hadisi kabul ettiği hatta onu kıyasa dahi tercih ettiğine dair şu örneği de vermek yerinde olacaktır. Ebu Hanife, Ebu Hüreyre ve Enes b. Malik tarafından nakledilen, ramazan günü unutarak yiyip içenin orucunun bozulmayacağını ifade eden rivâyeti kabul ederek ona göre hüküm vermiştir. Oysa rüknü tamam olmayan herhangi bir ibadet İslâm fıkına göre geçerli değildir. Bu durum oruçlu iken unutarak bir şey yiyip içen kimseye de uygulanması gerekir. Çünkü oruçta rükün, imsaktır. Yani fecri sadıktan akşam namazı vaktine kadar yememek, içmemek ve cinsel ilişkiden uzak kalmaktır. Ebu Hüreyre'nin, Hz. Peygamberden yapmış olduğu "Oruç tutarken kim bir şey yer ve içerse orucunu tamamlasın. Gerçekte o unutarak yiyip içtiğinde onu yediren içiren Allah'tır." hadis, Ebu Hanife'nin unutma sonucu kesintiye uğrayan orucun geçerli olduğunu kabul etmesine yol açmıştır. Ebu Hanife bu konuyla alakalı olarak "Böyle bir hadis olmasaydı kıyasa dayanarak hüküm verecektim," demiştir. Bu da onun sahih âhâd hadisi kıyasa tercih ettiğini göstermektedir. Eğer Ebu Hanife, kıyasa göre hareket edecek olsaydı hata yoluyla da olsa orucun bozulması gerektiğini söyleyecekti.

Yine Ebu Hanife, kendisine "Sen dedem Muhammed'in hadislerine muhalefet ediyor muşsun, kıyasa göre hareket ediyormuşsun diyen Muhammed el-Bakır'a, o, "Kadın zayıftır, erkek güçlüdür, kadın miras hukukunda erkeğin yarısı kadar alır. Eğer ben sadece kıyas ile hareket etmiş olsaydım zayıfı korur ve onun mirastaki payını artırdım. Namaz oruçtan efdaldir. Eğer ben sadece kıyasa göre hareket etmiş olsaydım namazı bu eftalliğine binaen hareket edip kadının hayızlı zamanlarında kılamadıkları namazların kaza etmemelerini isterdim. İnsanın idrarı mı pistir, yoksa menisi mi? Elbette idrarı daha pistir. Eğer kıyasa göre hareket etmiş olsaydım, idrar yapanın gusül abdesti alması gerektiğine dair hükmederdim. Ben Hz. Peygamber'in görüşünü alırım, ona aykırı bir görüş ileri sürmekten Allah'a sığınırım," demiştir. Bunun üzerine Muhammed el-Bakır ayağa kalkarak Ebu Hanife'nin alnından öpmüştür.

Hanefiler âhâd haberle amel konusunda yukarıda bahsi geçen ittifaklı şartlarla beraber ek olarak üç şart daha ileri sürmüşlerdir:

1. Râvi, rivayetini aykırı amel yapmış veya fetva vermiş olmamalıdır.

Bir kişinin, kendi söylediğinin tersini yapması veya aksi yönde fetva vermesi sözünün gücünü ve inandırıcılığını kaybettirir. Bu durumda râvinin rivayeti değil ameli esas alınır. Muhalif amelinin, rivayet ettiği hadisi nesheden bir delile dayandığı düşünülür. Aksi takdirde râvinin bu davranışı, onun “adâlet” vasfını zedeler, böylece o, siga râvi olmaktan çıkar. Bu gerekçeyle Hanefîler, âhâd haberle gelen birçok hadisleri amel etmemişlerdir. Mesela Ebu Hureyre’nin rivayet ettiği “Eğer bir köpek sizin kabınızı yalarsa, kabı (n içindekini) dökün. Kabı, bir seferinde toprakla ovarak yedi defa yıkayın.” hadisiyle amel etmemişlerdir. Çünkü Ebu Hüreyre, o rivayeti yaptığı halde kendisi köpeğin yaladığı kabı üç defa yıkamakla yetiniyor ve bu yönde fetva veriyordu. Malikiler ise bu hadisi Kur’an’a aykırı görerek amel etmemişlerdir.

Yine Hz. Ayşe’den rivayet edilen bir âhâd hadiste Hz. Peygamber “Veli ve iki güvenilir şahit olmadan nikah olmaz. Bu şekilde kıyılmayan ni-kah ba-tıldır. Anlaşamaz-larsa sultan, velisi olmayanın velisidir.” buyurmuştur. Bu hadisten yola çıkarak Şafîler ve Hanbelîler veli olmadan bir kızın nikah yapmasının mümkün olmayacağını, böyle yapılan bir nikahın geçersiz olacağını ifade etmişlerdir. Ancak Hanefîler bu hadisi rivayet eden Hz. Ayşe’nin kendi kardeşi Abdurrahman’ın kızını o yokken evlendirmesini gerekçe göstererek bu hadiste amel etmemişlerdir. Çünkü veli olmadan kıyılan nikah gerçekten kabul olmasaydı Hz. Ayşe böyle bir şey yapmazdı. Dolayısıyla o, kendi rivayetini aykırı davrandığı için bu hadis, Hanefîlerce ya mensuh ya da zayıf bir delil olarak kabul edilmemiştir.

2. Rivayetin konusu “umûmu’l-belvâ” olmamalıdır.

Şayet hadis çokça gerçekleşen ve herkesin bilebileceği, görebileceği bir konuyla alakalı olursa, bir kişi tarafından değil, çok sayıda kişi tarafından rivayet edilmesi, dolayısıyla böyle bir rivayetin mütevatir veya en azından meşhur olması gerekir. Umûmu’l-belvânın âhad haber olarak rivayeti, o hadisin sıhhatinde şüphelere sebep olur. Bu sebeple Hanefîler, İbn Ömer’in rukûya eğilirken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması gerektiğini belirten âhad haberle amel etmemişlerdir. Çünkü namaz ve onun icrası, aleni olarak çok tekrarlanan ve herkesin hükmünü bilmesinin söz konusu olduğu bir ibadettir. Şayet bu hususta bir sünnet sabit olsaydı, bunu herkes bilir ve bu genel olarak uygulanır ve çok sayıda râvi tarafından rivayet olunurdu. Ayrıca Mücahid, İbn Ömer’le yıllarca arkadaşlık yaptığını, onun iftitah tekbiri hariç, namazda ellerini kaldırdığını görmediğini söylemesi de Hanefîlerin ilgili rivayet ile alakalı olduğu, sonucun sıhhatine katkı sağlamaktadır.

3. Hadisi rivayet eden râvi fakih değilse, âhâd hadis kıyasa ve şer’î esaslara, İslâm hukukunun genel kurallarına aykırı olmamalıdır.

Bu şartı ilk defa Hanefî fakihlerinin önde gelenlerinden olan İsa b. Ebân ileri sürmüş daha sonra da fakihlerin çoğunluğu benimsemiştir. Çünkü Hz. Peygamber’den rivayet edilen bir hadisin, Hz. Peygamberin ifade ettiği lafızlarla rivayetinin mümkün

olduğu gibi, bir hadisin mana ile rivayeti de mümkündür, hem de bu durum oldukça yaygındır. Bu durumda eğer râvi fıkıhın temel ilkelerini iyi bilmiyorsa, ictihad ehliyetine sahip değilse, Hz. Peygamber'in kullandığı kelimenin yerine başka bir kelime kullanması durumunda, bunun Hz. Peygamber'in kullandığı kelime ile aynı manayı taşıdığından emin olunamayabilir. Farkına varmadan gözden kaçırdığı bir şeyler olabilir. Bu halde, onun rivayet ettiği hadise göre değil, kıyasa ve İslâm hukukunun temel prensiplerine göre hüküm verilir.

İşte bu şarta bağlı olarak Hanefiler, fakih sahâbilerden görmedikleri Ebû Hureyre'den rivayet edilen ve "musarrâh" hadisi diye bilinen hadisle amel etmemişlerdir. Musarrâh hadisi şöyledir: Develerin ve koyunların memelerinde sütü biriktirerek olduğundan fazla verimli göstermeye çalışmayın. Birisi bu durumda bir hayvanı satın almışsa ve sütünü sağmışsa, iki şeyden birini seçmekte serbesttir: Kişi bu duruma razı olursa hayvanı kendisinde tutar. (Sözleşme, olduğu şekilde kalır) Eğer azı olmazsa hayvanı iade eder ve iade ederken ayrıca bir sâ' hurma verir." Hanefiler bu âhâd hadisle iki gerekçeyle amel etmemişlerdir:

Birincisi, bu hadis İslâm hukukunun, "Tazmin, mislî mallarda misliyle, kıyemî mallarda kıymetiyle olur" temel kuralına aykırıdır. Çünkü hadis, müşterinin hayvandan aldığı sütün karşılığında bir sâ' hurma vermesini öngörmektedir. Halbuki hurma sütün ne mislidir, ne de kıymetidir. İkincisi, bu hadis aynı zamanda Hz. Peygamber'in (sav) sünnetiyle belirlenmiş olan "Gelir, tazminat yükümlülüğü karşılığındadır." hadisi dayanaklı genel kuralına da uymamaktadır. Bu kurala göre, bir şeyin tazmin sorumluluğu kim aitse, o şeyin geliri de ona ait olur. Buna göre, müşterinin sağdığı süt, herhangi bir bedel ödemeksizin kendisine ait olur. Çünkü hayvanı satıcıdan teslim almasından itibaren ona gelecek olan zararı kendisi çekmek durumundadır. Hayvanın karşılığı para, sütün karşılığı hurma ise hayvanın yediği yem ve otun karşılığı nerededir?

b. Mâlikîler

İmam Mâlik, âhâd haberlerle amel etme konusunda, Hanefilere benzer bir tutum sergilerken Hanefilerin şartlarına ilaveten iki şart daha öne sürmektedirler. Bu iki şart kısaca şöyledir.

1. Haber-i vâhid, Medine ehlinin ameline aykırı olmamalıdır.

İmam Malik Medine halkının ameline son derece önem vermektedir. Onların sünnet üzere bir yaşam içinde olduklarını düşünmektedir. Herhangi bir konuda ayet veya sahih hadis bulunmaması durumunda Medine halkının amelini esas almaktadır. Çünkü Medine toplumunun yaşantısıyla amel etmek, bireylerin rivayetleriyle amel etmekten daha doğru ve isabetlidir. Mâlikîler, bu şarttan dolayı, Medine ehlinin icmasına aykırı olduğu gerekçesiyle meclis muhayyerliğine işaret eden "Alıcı ve satıcı birbirlerinden (akit yaptıkları meclisten) ayrılıncaya kadar (alış verişten vazgeçip geçmeme hususunda) muhayyerdirler" şeklindeki hadisle amel etmemişlerdir. İmam Mâlik "Bizde bu muhayyerlik için tayin edilmiş bir müddet, sınır yoktur. Aynı zamanda, bunun uygulandığı bir iş de mevcut değildir," diyerek o âhâd rivayetle amel etmemiştir.

2. Âhad haberin kesin şer'î esaslara aykırılık taşımamalıdır.

İslâm hukukunun temel ilkelerine aykırı âhâd haberlerle amel edilemez. Çünkü temel ilkeler kat'î, âhâd haber zannîdir. Bu gerekçeyle, Mâlikîler, Hanefîler gibi yukarıda zikri geçen “musarrâh” hadisiyle amel etmemişlerdir. Onlar da bu hadisi, Hanefîlerin değerlendirdiği gibi değerlendirmişlerdir.

c. Şâfiîler

İmam Şâfiî, âhâd sünnetle amel yapılabilmesi için sadece senedin sahih ve kesintisiz (muttasıl) olmasını ilke olarak koymuştur. Genel olarak İmam Şâfiî, mürsel hadisle amel etmez. Ancak o, şu beş şarttan birisinin bulunması durumunda mürsel hadisle amel edilebileceğini söylemiştir. Bunlar şöyledir.

1. Mürsel hadis, eğer Saîd b. el-Müseyyeb, Zührî, Hasan-ı Basrî, Şa'bî, İbn Sîrîn gibi tabiîn döneminin önde gelen muhaddisleri tarafından rivayet edilmişse kabul edilir ve gereğince amel edilir. Mesela Şafiî, Zührî'nin Saîd b. el-Müseyyeb'ten mürsel olarak rivayet ettiği “(Rehin bırakan kişi borcunu ödemeyince) rehnedilen şey rehin bırakanın mülkü olmaktan çıkmaz. Rehnedilen şeyin gerek menfaat gerek hasarı rehnedene aittir,” hadisi ile amel etmiş ve rehin bırakan kişinin borcunu ödeyememesi halinde, rehin alanın rehnedilen şeye malik olamayacağı sonucuna varmıştır. Ayrıca rehin, rehin alanın nezdinde bir emanet olacağını da söylemiştir.

2. Bir müsned hadis, başka bir mürsel hadis tarafından teyit edilirse kabul edilir.

3. Alimlerce makbul sayılan başka bir hadisle mürsel hadis desteklenmişse kabul edilir. Böylece iki rivayet birbirini kuvvetlendirmiş olur.

4. Mürsel hadisi, sahâbi kavli teyit etmelidir. Bu suretle Hz. Peygamber'e ulaşılmış sayılır.

5. Alimlerin çoğunluğunun fetvalarıyla hadis desteklenmiş olmalıdır.

Şâfiî, bu şartları taşımayan mürsel hadisle amel edilemeyeceği şeklindeki görüşünü şöyle ifade eder: Rivayetin kabul edilmesi, râvinin adalet vasfı taşıması şartına bağlıdır. Mürsel hadiste râvi bilinmediği için adalet vasfı yok demektir. Böyle olunca da mürsel hadisin kabul edilmemesi gerekir. Ancak yukarıda sayılan beş şarttan birisi bulunduğu, râvinin doğru sözlü olma ihtimali tercih edilerek mürsel hadisle amel edilir.

Şafiî mezhebi alimlerinden İmam Cuveynî âhâd haberler konusunda onun her hangi bir şüpheye maruz kalması durumunda Kur'an'a arz edilmesinin doğru olacağını beyan etmiştir.

d. Hanbelîler

Ahmed b. Hanbel, İmam Şâfiî gibi, haber-i vahid ile amel için senedin sahih olmasını yeterli görmüştür. Ayrıca o, mürsel hadisi kıyasa tercih etmiştir. Buradan yola çıkarak hadisle amel etme konusunda en geniş kabule sahip mezhebin Hanbelî mezhebi olduğunu söyleyebiliriz. Hatta öyle ki âhâd haberleri itikadi konularda bile kullanılmışlardır.

D. Diğer Bazı Alimlerinin Âhâd Haberlere Bakışı

Mu'tezilenin önemli fakih ve kelimcülerinden olan Ebu'I-Hüseyn el-Basrî'nin naklettiğine göre Mu'tezilî alimler arasında konuyla ilgili farklı görüşler olmakla beraber Nazzam hariç çoğunluk âhâd haberi itikadi konularda delil kabul etmezler. Fikhî hükümlerde ise Şafîilerden daha çok Hanefîlerin görüşleriyle paralellik arz ettiği anlaşılmaktadır.

Amidî, Muhammed b. Ömer el-Hüseyn er-Râzî, Muhammed Nasiruddin el-Bânî, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye âhâd hadisleri her alanda hüccet olarak görmektedirler.

Aralarında İbn Hacer, İbn Battal, İbn Hazm, el-Hatîb el-Bağdâdî, İbn Abdilber, Hafız İbn Salah, İbn Kesîr ve İbn Kayyim gibi Selefiye'nin sıklıkla kendilerinden atıflarda bulunduğu alimler de yine âhâd haberleri itikadi ve fikhî konularda hüccet olarak görmektedirler.

Bu alimler iddialarına genelde "Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir. ; "Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar." ; "Ey inananlar size fasık (yoldan çıkmış) bir adam haber getirirse onun doğruluğunu araştırın." 13 ayetini ve "Her kime bir bilgi sorulduğunda o bunu gizlerse ahirette onu ağzına ateşten bir gem vurulur, hadisiyle beraber, sahabenin âhâd haberlerle amel edişlerini, birbirlerine güvenerek her konuda bilgi alışverişi yapmalarını, Medine haricindeki beldelere öğretmen ve elçi göndermelerini, o elçilerin ifade ettiklerine itibar etmelerini, Kur'ân'ı tefsir eden rivayetlerin çoğunun âhâd olmasını delil göstermektedirler.

Tarihi şahsiyetlerden Gazalî, yakın tarihimizin simalarından Nureddin İtr, Accac Hatîb, Hayreddin Karaman, Talat Koçyiğit, Bekir Topaloğlu Ferhat Koca, ve daha niceleri âhâd haberler konusunda Hanefîlere yakın bir çizgide durmaktadırlar.

Sonuç

İslâm alimlerinin tümü sünnetin İslâm hukukunun ikinci temel kaynağı olduğu konusunda hiç bir zaman görüş ayrılığına düşmemişlerdir. Sadece en ihtiyatlı ve kitap ile sünnet arasındaki uyumun sağlanması konusunda en uygun metodun belirlenmesi açısından farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Dini korumak, doğru hükümleri ortaya koymak, insanların dünya ve ahiret saadetine katkı sağlamak amacıyla âhâd

haberler/hadisler konusunda titiz davranmışlar, onlarla amel konusunda bir takım ön şartlar koymuşlardır.

Hanefîler, âhâd hadislerin kabulü konusunda ravinin rivayet ettiği hadislere aykırı davranmamasını, zıt yönde fetva vermemesini, rivayet edilen hadisin herkesin rahatlıkla görebileceği, bilebileceği durumlara aykırı olmaması gerektiğini, rivayet edilen âhâd hadisin İslâm dininin temel amaçlarına, temel ilkelerine ve açık kıyasa aykırı olmaması gerektiğini ileri sürerken, Malikiler, bunlara ek olarak âhâd hadisin Medine ehlinin ameline aykırı olmaması gerektiğini şart koşmuşlardır. Şafiî ve Hanbelî mezhepleri âhâd hadisleri kabul konusunda daha geniş bir tavır sergilemişler ve ravilerin adil, güvenilir ve hadisin senedinin kesintisiz olarak Peygambere ulaşması şartıyla âhâd hadisleri kabul ederek onlarla doğrudan amel etmişlerdir. Aralarında İbn Teymiyye, İbn Kayyim, İbn Hazm gibi birçok alimin de bulunduğu Hanbelî mezhebi diğer üç sünni fıkıh mezheplerinin aksine âhâd haberler ile amel etmiş, onları hem itikatta hem de fıkıh konularında delil olarak kabul etmişlerdir.

Âhâd haberler konusunda Hz. Peygamberin ashâbı da farklı tutumlar sergilemişlerdir. Onlar sahih olduğuna inandıkları âhâd haberlerle amel etmişlerdir. Ancak herhangi bir rivayet konusunda en ufak şüpheye düştükleri durumlarda onlardan bazıları raviden rivayeti destekleyen şahit getirmesini istemiş, bazıları ravinin yemin etmesi durumunda hadisi kabul etmiş, bazıları da güçlü gördüğü bir rivayeti zayıf gördüğü rivayete tercih etmiştir. Bazıları da açık ve sahih kıyasa aykırı buldukları âhâd haberleri reddetmişlerdir.

İslâm müçtehitlerinin çoğuna göre âhâd haberler kat'iyet ifade etmezler, zan ifade ederler. Bu haberler fikhî ve ahlâkî konularda amel edilen haberlerdir. Dolayısıyla iman ve küfür gibi itikadi konularda delil olmazlar. Onlara göre itikadi konularda delil sadece Kur'an-ı Kerim ve mütevatir sünnettir. İslâm alimlerinin hadis konusundaki titiz davranmaları inancın, ibadetin ve ahlakın korunması ve bu değerlerin sahih bir halde yaşanması amacını gütmektedir.

Sahihsin hem itikadi hem de ameli konularda delil olduğunu iddia edenlerin sunmuş oldukları deliller genelde sünnetin dindeki değeri, İslâmi hükümlerde delil oluşları üzerinde dönüyor. Halbuki bu konuda zaten itiraz eden yok. Mesele o sünnetin bize nasıl ve hangi yollarla ulaştığı konusudur. Uygulamadaki ön şartlar bu gerekçelerle konulmuştur.

Kaynakça

Âmidî, Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm, Beyrut: Daru'l-fikr, ty.

Atar, Fahrettin. Fıkıh Usûlü, İstanbul: 2006.

Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb el-Bağdâdî. el-Kifaye fî ilmi'r-rivâye, Medine: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ty.

Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb el-Bağdâdî. Tarihu Bağdad ev Medinetü's-selam, Bağdad, 1931

Behûtî, Mansur b. Yusuf. er-Ravdu'l-murbi', Beyrut: Daru'l-fikr, 1990.

- Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî b. el-Cevziyye. Muhtasaru's-Savâik. ty.
- Cuveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Ma'âlî Abdulmelik b. Yusuf. el-Burhân fî Usûli'l-Fıkıh, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Debbûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsa. Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkıh (Thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Dumeynî, Musfir b. Ğurmullah. Hadiste Metin Tenkidi Metodu, Çev: İlyas Çelebi - Adil Bebek - Ahmet Yücel, İstanbul, 1997.
- Düsûkî, Muhammed Arafat. Haşiyetü'l-düsûkî alâ's-şerhu'l-kebîr, Thk. Muhammed Aliş, Beyrut: Daru'l-fıkr, ty.
- Ebû Zehra, Muhammed. Târîhu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye., el-Bânî, Muhammed Nasiruddin. "Âhâd hadislerin akaid ve ahkamda hüccet olması meselesi," Çev. Ahmet Yıldırım, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta, 2009.
- Enis, İbrahim. vd, el-Mu'cemu'l-vasît, Kahire, 1972.
- Feyrûz Âbâdî, el-Kamûsu'l-muhîd, Beyrut: Müessetü'r-risale, 1987.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed. Mustasfa fî ilmi'l-usûl, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1411/1991.
- Gül, Sema. "Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilmesiyle ilişkilendirilen rivâyetlerin şekil yönünden tahlili," İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sy. 6, İğdır: 2015.
- Güleç, Hüseyin. "Âhâd Haberlerin Kur'an'a Arzı," Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017, c.I, sy., 2.
- Hatib, Muhammed Accac. Usulü'l-hadis, Beyrut: Daru'l-fıkr, 1989.
- Heyet, İslâm İlmihali, Ankara: TDV yy., 2006.
- Heytemî, Şihâbuddin Ahmad b. Muhammed. el-Hayrât'l-hasan fî menâkıbi'l-imami'l-a'zam Ebî Hanîfe en-Numân, Dimaşk: Daru'l-hüda, 2007.
- İtir, Nureddin. "Sahih âhâd hadis in itikad'da delil olması," Tartışmalı ilmi toplantılar dizisi: Sünnetin dindeki yeri, İstanbul: Ensar neşriyat, ty.
- İbn Hazm, Ebu muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Kurtubî. el-Muhalla, Beyrut: Daru'l-fıkr, ty.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fedâ İsmail. Sîretü'n-Nebeviyye Mine'l-Bidâye ve'n-Nihâye li-İbn Kesîr, thk. Mustafa Abdülvâhid, Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 1976.
- İbn Sa'd, Ebu Abdillah. Tabakâtü'l-Kübrâ Beyrût: Dâru Sâdır, ts.
- İbnu's-Salah, Ulumu 'l Hadis, ty.
- İbnü'l-Hümâm Kemalüddin Muhammed b. Abdulvahid. Şerhu Fethi'l-kadir, Beyrut: Daru'l-fıkr, ty.
- Kadı Abdulcebbar b. Ahmed, el-Muğnî fî ebvabi't-tevhîd ve'l-adl, Kahire ty.
- Kahraman, Abdullah. "Mu'tezili usulcü Ebul-Hüseyn el-Basri'ye göre bilgi kaynağı ve delil olarak âhâd haber," İstanbul: Marife dergisi, 2003, sy.3.
- Kâsânî, Alauddin. el-Bedâiu's-sanâi', Beyrut: Daru'l-kitabi'l-arabî, 1982.
- Koca, Ferhat. İslâm İbadet Esasları, Ankara: TDV. yy., 2013.
- Koçak, Muhsin. Dalgın, Nihat. Şahin, Osman. Fıkıh Usûlü, İstanbul: Ensar neşriyat, 2017.
- Koçkuzu, Ali Osman. İslâm Dininde Haber-i Vâhidin İtikâdî ve Teşriî Yönlerden Yeri ve Değeri, Ankara, 1988.
- Koçyiğit, Talât. "Âhâd haberlerin değeri," Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1966.
- Koçyiğit, Talât. Hadîs Usûlü 'İlmi mustalahı'l-hadith, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.
- Pekcan, Ali. "İmam A'zam Ebû Hanîfe'nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış," İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy.19, 2012, ss.12-43.
- Pezdevî, Ali b. Muhammed. Kenzü'l-vusûl ila ma'rifeti'l-usûl, Karaçi: Cavid matbaası, ty.
- Polat, Sabahattin. "Mürsel", DİA, İstanbul, 2006.
- Râzî, Muhammed b. Ömer el-Hüseyn. el-Mahsûl fî ilmi'l-usûl, Thk. Taha Cabir Feyyaz el-Alvânî, Riyad: İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye üniversitesi, 1400.
- Serahsî, Usûlü's-Serahsî, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993.
- Subhi es-Sâlih, Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları, ty.
- Syamsuddin, Sahiron. "Ebu Hanifenin âhâd hadisi İslâm hukukunun bir kaynağı olarak kullanması", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 2003, c.VII/2.

- Şa'ban, Zekiyüddin. İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fikh), Çev. İbrahim Kâfi Dönmez, (Ankara: Türkiye Diyanet vakfı yayınları, 1990, s.68.
- Şerif, Abdullah b. Abdurrahman. Hucetü haberi'l-âhâd fî'l-akâidi ve'l-ahkâm, Medine -i Münevvere: Melik Fehd mushafı şeirf matbaası, ty.
- Şeybanî, Ebu Abdullah Muhammed b. el-Hasen. Kitabu'l-hucce ala ehli'l-Medine, Beyrut, 2006.
- Topaloğlu, Bekir. Kalam ilmi, İstanbul: Damla yy.1981.
- Yiğit, Metin. "İlk dönem Hanefî kaynaklarına göre Ebu Halife'nin usûl anlayışında sünnet," İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy.19, 2012, ss. 69-114.
- Yücel, Ahmet. Hadis Tarihi ve Usûlü, İstanbul: İFAV yy., no: 228, 2010.